

levice (s. 175). Navíc zdůrazňuje, že teroristické skupiny (ani v období své expanze – tedy v letech 1975 až 1977 – ani poté) v žádném případě nereprezentovaly nějakou homogenní entitu, nýbrž že se jednalo o fluidní protirežimní sféru, vnitřně rozrůzněnou a rozštěpenou polemikami, konflikty, defekcemi a přechody z jedné organizace do druhé (s. 179 až 181), jejíž protagonisty spojovalo pouze úsilí o maximální vyhrocení (o specifickou dramatickou bipolarizaci) sociopolitických konfliktů s cílem vyvolat občanskou „třídní“ válku. Ultralevicové teroristické skupiny byly přitom poraženy jak kvůli silící státní represí, tak kvůli neúspěchu politického projektu, který sledovaly (s. 185–187). Andrea Rapini ve svém příspěvku podal velmi zajímavý přehled historiografické reflexe pumového atentátu („masakru“) z 12. prosince 1969 v budově Zemědělské banky na piazza Fontana v Miláně, atentátu, představujícího mimořádně maligní událost s dalekosáhlými důsledky pro charakter, dynamiku a vyústění sociálních konfliktů v Itálii v první polovině sedmdesátých let. Diskutovány jsou v této souvislosti především názory pěti významných historiků (Enzo Santarelli, Nicola Tranfaglia Giovanni De Luna, Marco Revelli, Franco de Felice), zabývajících se soudobými dějinami Itálie (s. 196–201). Nutno dodat, že tento přehled vyznívá jako velmi razantní odsouzení tehdejšího italského křesťansko-demokratického režimu. Z dalších výše zmíněných příspěvků je třeba obzvláště ocenit velmi solidně zpracovanou stať Diega Giachettiho, poskytující ucelený a vyvážený pohled na vývoj italské Nové levice. Ovšem o téměř všech ostatních státech tohoto sborníku (s výjimkou stať „Hnutí občanské společnosti“) lze říci, že představují více či méně přínosné a zajímavé příspěvky k výzkumu italských protestních hnutí, splňující nároky „úvodu“ do této složité problematiky. Je přitom pochopitelné, že roli limitujícího faktoru zde sehrál omezený rozsah jednotlivých stať i celého sborníku (jehož značnou část navíc zaujímá přehled

z italského úhlu pohledu významných událostí z let 1960–1980), jenž ve většině případů nedovoloval rozvinutí obsírné argumentace, přesahující rámec a účel „úvodního pojednání“. Je třeba rovněž dodat, že – narozdíl od většiny italských kolektivních prací podobného zaměření publikovaných v posledních patnácti letech – je sestava autorů sborníku výrazně „generačně smíšená“, dokonce zde mírně převažují badatelé, již nejsou pamětníky, resp. aktivními účastníky „osmašedesátého“: Carmelo Adagio, Fabrizio Billi, Dario Petrosino, Andrea Rapini, Marica Tolomelli, Simona Urso (zatímco „pamětnickou“ složku reprezentují Sergio Dalmasso, Diego Giachetti, Pina Sardella a Marco Scavino). To lze považovat za příznak postupující transformace a svým způsobem i „normalizace“ výzkumu protestních hnutí šedesátých a sedmdesátých let XX. století.

Maximilián Strmiska

Michal Klíma:

KVALITA DEMOKRACIE A VOLEBNÍ INŽENÝRSTVÍ

Radix, Praha 2001, 179 stran

Politolog M. Klíma hned v úvodu recenzované publikace uvádí, že jeho kniha se fakticky skládá z několika relativně samostatných odborných článků a esejí, publikovaných v odborném tisku (především Politologický časopis, dále Politologická revue a sborníky z konferencí) a také v tisku denním. Kniha je rozdělena do třech částí, přičemž první z nich se orientuje na „kvalitu demokracie v České republice“ a z tohoto hlediska hodnotí především tzv. opoziční smlouvu. Druhá část je zaměřena na „vybrané problémy volebních systémů“ a konečně třetí na „teorii a realitu

volebního inženýrství“. Recenzovanou knihu považuji v každém případě za velmi zajímavou, inspirativní a kvalitně zpracovanou. Z osobního pohledu navíc dodávám, že v celé řadě směrů s M. Klímou sdílím velmi podobné závěry, avšak často z poněkud jiných hledisek (v mém případě ústavně právních, nikoliv politologických). Úvodem považuji rovněž za důležité zdůraznit, že právě M. Klíma byl jeden z prvních odborníků, který téma změny volebního systému a jeho optimální podoby v našich podmínkách vůbec otevřel. O tom ostatně přesvědčivě svědčí i předložená publikace.

Pozoruhodný je již samotný název knihy. Pokládám jej však za poněkud příliš ambiciózní, neboť kvalitu demokracie jistě nelze redukovat na – stále ještě aktuální – příklad volebního inženýrství ani na tzv. opoziční smlouvu. Pokud by autor skutečně hodlal seriózně hodnotit kvalitu demokracie v ČR, musel by použít podstatně širší záběr kritérií. Nicméně dodávám, že výběr tématu a jeho aktuálnost je velmi pozitivní, protože navozuje celou řadu zajímavých otázek a témat. Právě s ohledem na aktuálnost a především kontroverznost tématu je však (pro každého autora) nanejvýš obtížné zachovávat „potřebný profesionální a emocionální odstup od politické scény“ (str. 96), neboť pouze takovýto sebeomezující přístup může obstát v kritériích pozorovatelské objektivitě. Domnívám se, že M. Klíma tento odstup vesměs zachovával, byť na některých místech ne zcela důsledně. Např. na str. 39 osobně prostě nevěřím autorově naznačené katastrofické vizi, jaké důsledky by mohl přivodit „proces umělé koncentrace moci“ (většinová strana bude moci převládat své konkurenty při volbě prezidenta, při volbě rady ČT, bankovní rady ČNB atd.). Právě proto, že kvalita demokracie se neomezuje na povahu volebního systému, lze podle mého názoru již dnes důvodně tvrdit, že se tato očekávání (resp. obavy) nenaplnila.

Z metodologického hlediska považuji za důležité zdůraznit, že autor jednotlivé kapito-

ly (tzn. již dříve samostatně publikované příspěvky) ponechal v původním znění, tzn. bez dodatečných úprav. V tomto směru však nebyl zcela důsledný, jelikož např. v kapitole „Stabilita vlády a stabilita režimu“ sám uvádí, že „v jedné pasáži byl text dodatečně rozšířen, jinde zkrácen“ (str. 37). Osobně se domnívám, že pro čtenáře by bylo přínosnější, pakliže by M. Klíma jednotlivé kapitoly v rámci celkové přípravy publikace argumentačně a časově „dotáhl“, což by bylo zajímavé i z hlediska toho, do jaké míry na svých původních názorech setrvává či nikoliv a do jaké míry se jeho očekávání naplnila. Tak např. na str. 117 nepovažuji za příliš smysluplné ponechávat v knize spekulaci nad případným rozhodnutím Ústavního soudu k volebnímu zákonu („Bylo by žádoucí, kdyby Ústavní soud případně poskytl jasný výklad této normy v dostatečném časovém předstihu před příštími volbami“ atd.), jelikož toto rozhodnutí je již delší dobu veřejně známé. Zřejmě autor mohl vhodněji tuto část spíše doplnit o rozbor tohoto rozhodnutí a o případné úvahy nad tím, jak by měl volební zákon vypadat v budoucnu, resp. zda Ústavní soud naplnil jeho očekávání. Rovněž na str. 28 by mne např. velmi zajímalo, do jaké míry se vyplnily obavy M. Klímy – vyslovené v prosinci 1998 – z opoziční smlouvy (deziluze veřejnosti, vystupňování nedůvěry vůči politikům, posílení radikálních až extrémních sil). Odpovědí na tuto otázku je možná text na str. 41 a 42, reagující na náleze Ústavního soudu ve věci volebního zákona a na události kolem ČT, zakončený tím, že se „dá očekávat, že se u politiků projeví větší motivace k pozitivněji laděné komunikaci mezi stranami navzájem. Dá se také očekávat jejich větší vstřícnost a snad i odpovědnost vůči občanské společnosti, vůči jejím jednotlivým organizacím a skupinám. Politik nemusí své spoluobčany milovat, ale měl by vědět, stejně jako to ví např. prodáváč v obchodě nebo číšník v restauraci, že slušnost, vstřícnost a ochota vůči zákazníkům-voličům se vyplácí.“

Nevím, do jaké míry mají uvedená slova představovat úmyslně nadsazený „happy end“. V každém případě však porovnání obou citovaných textů, psaných v rozmezí zhruba dvou let, kdy v prvním z nich autor nabízí vskutku varovné vize a v druhém očekává zásadní pozitivní posun, nepříliš potvrzuje M. Klímou deklarovaný odstup od aktuální politické scény.

S použitou metodikou autora souvisí rovněž skladba publikace, kdy např. poněkud odtazítým (z hlediska její koncepce a zaměření) dojmem – byť velmi zajímavým – působí kapitoly o britských volbách v roce 1997 a o volební reformě ve Spojeném království, navíc zařazené do různých částí knihy.

K samotné otázce volebního inženýrství si nejprve poněkud vypomohu příhodným citátem. Když A. Maurois popisoval volání po volební reformě ve Velké Británii v roce 1815, použil následující slova: „Volební reforma se stala módním heslem. Věřilo se, že všechno napraví. Všechny dívky se domnívají, že bude-li rozšířeno hlasovací právo, najdou ihned manžela. Studenti se těší, že pak budou latinská slovíčka smetena z povrchu zemského a že cukroví bude lacinější. Kaprálové a rotmistři jsou přesvědčeni, že dostanou dvojnásobný plat. Špatní básníci doufají, že se potom budou číst jejich knihy. A hlupáci budou zklamáni, jako ostatně vždycky“ (*Život Benjamina Disraeliho*, Prostor, 1997, s. 49). Zhruba tímto výrokem by bylo možno charakterizovat přehnaná očekávání, která každá volební reforma vyvolává, a která – samozřejmě v menší míře – bylo možno sledovat i v souvislosti s volební reformou v ČR, předznamenanou opoziční smlouvou. Na druhé straně by bylo chybné význam volebního systému přeceňovat. Přestože se taky řadím mezi odpůrce – dnes již (věřme) historické – reformy volebního systému, nedomnívám se, že by ji bylo možno charakterizovat jako „křičivou karikaturu kvality demokracie v českém prostoru“ (str. 11). Podobnými – byť nepříliš frekventovanými – tvrzeními M. Klíma

na škodu věci poněkud opouští výše zmíněný deklarovaný odstup od politické scény. Rovněž Ústavní soud, který napadená ustanovení volebního zákona zrušil, tak totiž neučinil pro jejich rozpor s principy demokratického právního státu, nýbrž z toho důvodu, že ve svém konečném efektu odporovala ústavně zakotveným zásadám systému poměrného zastoupení. Velmi podobný volební systém, který existuje např. v Polsku, předmětem zásadní ústavně právní kritiky není, a to prostě proto, že polská ústava nepředepisuje jeho poměrnost. Stejně tak lze uvést, že např. volební dělitel použitý ve volbách do Poslanecké sněmovny byl sice shledán protiústavním, nicméně zcela identická volební formule byla bez jakýchkoliv námitek aplikována ve volbách do krajských zastupitelstev. Jinak řečeno, je nutno diferencovat námítky ústavně právní, do značné míry předvídatelné a objektivizovatelné, od výhrad politologických, podbarvených často subjektivním způsobem interpretace. Dodávám, že toto konstatování není zamýšleno jako kritika M. Klímy.

Z konkrétních připomínek považuji za poněkud nepřesné úvahy na str. 19 o tom, že třetí eventualitou při sestavování vlády by bylo v roce 1998 pověření „zformováním vlády třetí strany“, čímž by se „vytvořil prostor pro omezení vlivu dvou nejsilnějších stran“. Podle Ústavy je totiž při třetím pokusu o sestavení vlády prezident povinen jmenovat premiérem toho, koho mu navrhne předseda Poslanecké sněmovny. Jinak řečeno, i v tomto případě by osoba premiéra musela „vyhovořit“ alespoň jedné ze dvou nejsilnějších stran (a přirozeně parlamentním stranám dalším) a prezidentovi by se v této situaci nezvětšil, nýbrž naopak ještě zmenšil možný manévrovací prostor. Dodávám, že po neúspěšném třetím kole sestavování vlády by měla být Poslanecká sněmovna rozpuštěna a vypsány nové volby.

S uvedenými anomáliemi českého politického prostředí (str. 30 a násl.) nehodlám polemizovat, nicméně poněkud v nich postrádám

zmínku o absentujícím vyrovnání se s minulostí (nejen Klímou zmiňovaná absence „liberalizační fáze“, str. 31). Slovy V. Čermáka, změna režimu po roce 1989 (revoluce) neobsahovala dostatečně silnou destruktivní fázi, po které (a současně s ní) teprve mohla nastat fáze konstruktivní. Domnívám se, že právě v předlistopadové minulosti nalezneme daleko více kořenů pro vysvětlení současných jevů, než se může zdát na první pohled a že jednou z největších chyb po roce 1989 bylo nepojmenování a jasné neodsouzení zlořádů minulého režimu, a to i v personální oblasti. Nesouhlasím proto ani s tvrzením, že po roce 1989 došlo k recyklaci stereotypních ideologických vzorců myšlení a k přeznačkování soupeře na nepřítele s odkazem na minulost (str. 32). Naopak se domnívám, že v nedostatečném označení zřetelných viníků minulého režimu a ve svém důsledku i v jejich nevyřazení z politické soutěže lze spatřovat jedno z klíčových pochybení nedávné minulosti, s jehož důsledky se potýkáme dodnes.

Dále bych M. Klímovi nabídl do úvahy, zda se nedostává do určitého vnitřního logického rozporu spočívajícího v tom, že na jedné straně kritizuje přílišnou mocenskou rigiditu v ČR, která v minulosti zablokovala včasnou obměnu vlád, jelikož „rizika přílišné vládní stability přesahují negativa vyplývající z časějšího vládního střídání“ (str. 38), a na straně druhé brojí proti změně volebního systému, inklinujícího k většinovému efektu. Nejsou právě prostředky volebního inženýrství možným a použitelným nástrojem, který by napomohl omezit mocenskou rigiditu a vytvořil by systém alternace vlád?

Tvrzení, uváděné na str. 92 o tom, že po rozdělení Československa se ČR stala homogenní zemí, že je proto nutno co nejdříve přijmout prostě většinový systém, jenž zajistí stabilitu celého politického systému, a které M. Klíma kritizuje (a dokonce i poněkud paroduje přirovnáváním k „perpetuu mobile“), je použito poněkud nekorektně. Bylo totiž namísto nejprve zmínit autora tohoto tvrzení,

pokud skutečně bylo v citovaném smyslu použito, a teprve poté s ním polemizovat. Pokud však vím, zmíněná homogennost byla chápána toliko v národnostním a etnickém smyslu (např. některé texty M. Nováka a M. Kubáta), nikoliv ve smyslu sociálním, a mám proto pochybnosti o tom, že takovýto výrok vůbec seriózně zazněl. Pokud by tomu však skutečně nebylo, je protiargumentace M. Klímy bezcenná.

K vymezení systému poměrného zastoupení uvádím, že autor správně hovoří o nejednoznačnosti politologických kritérií. O to těžší je přirozeně posouzení ústavně právní, které nemůže zůstat u konstatování této nejednoznačnosti, nýbrž musí se přiklonit k jasnému označení. V každém případě bych však za (specifický) znak poměrného systému určitě neoznačil jeho flexibilní charakter (str. 123) a definice systému poměrného zastoupení v užším smyslu a v širším smyslu bych osobně nahradil vhodnějším rozlišováním na vymezení v ideálním a v reálném smyslu, resp. ve formálním a materiálním smyslu.

Závěrem bych chtěl podtrhnout, že výše uvedené poznámky by neměly být povětšinou chápány jako kritika recenzované publikace, nýbrž právě naopak jako důkaz toho, že se jedná o knihu velmi zajímavou, inspirativní a způsobitou vzbuzovat tvůrčí polemiku. S ohledem na zvolené téma a jeho aktuálnost je totiž zcela přirozené, že bude vzbuzovat a již vzbuzuje souhlasné i nesouhlasné reakce. Také proto ji doporučuji čtenářům nejen z oblasti akademického prostředí a aktivní politiky, nýbrž každému zájemci o veřejné dění v tom nejširším smyslu, jelikož s touto knihou sice je možno nesouhlasit, neměla by však být opomíjena.

Vojtěch Šimíček